

Glavni vzrok za neuspeh jugoslovanskega fašizma je prej iskati v zanj neugodni družbeni in socialni strukturi prebivalstva in navsezadnje tudi v vsesplošni zaostalosti jugoslovanske družbe. Primerjava z uspešnostjo ali neuspešnostjo drugih evropskih fašizmov bi nam marsikaj povedala. Krepitev fašizma je vsekakor ovirala tudi nacionalna heterogenost Jugoslavije. Za avtorjev prikaz delovanja Zbora med okupacijo nimamo bistvenejših pripomb, razen te, da je ob nekaterih problemih spet nekoliko redkobeseden, kar pa je lahko rezultat že omenjanega krajšanja prvotnega teksta disertacije. Podobno velja za opis delovanja ljotičevcev v Sloveniji, mislimo na slovenske zboraše, ki so le igrali važno vlogo in precej vplivali na politiko Leona Rupnika v obdobju 1944/1945. V celoti pa lahko zaključimo, da smo prebrali dobro knjigo, katere glavna odlika je sistematičnost prikaza snovi, predvsem pa je z njo zapolnjena ena glavnih in zadnjih praznin v celoviti podobi srbskega in jugoslovanskega fašizma in kolaboracionizma.

Boris Mlakar

Tone Ferenc: *Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945* (»Narod si bo pisal sodbo sam«), Založba Borec, Partizanska knjiga, Ljubljana 1985, 334 str.

Profesor dr. Tone Ferenc je pripravil, založbi Borec in Partizanska knjiga v Ljubljani pa sta leta 1985 založili drugo izmed štirih načrtovanih (po izidu pa prvo) knjigo obsežne raziskovalne teme *Ljudska oblast na Slovenskem 1941—1945*. Ta knjiga z naslovom »Narod si bo pisal sodbo sam« obravnava nastanek in delovanje ljudske oblasti od kapitulacije Italije do prvega zasedanja Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta 19. februarja 1944 v Črnomlju. Na 334 straneh besedila obravnava v 7 poglavjih in 20 podpoglavjih naslednje teme: Osvoboditev južne Slovenije po italijanski kapitulaciji, Prevzem oblasti in organizacija uprave, Mobilizacija v narodnoosvobodilno vojsko in ustanovitev novih enot ter zaledne vojaške oblasti, Zbor odposlancev slovenskega naroda v Kočevju, Delo Upravne komisije za osvobojeno ozemlje, Delo Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo in Drugo zasedanje AVNOJ in Slovenci. Avtor sproti, na vsaki strani, navaja uporabljene vire. Knjiga ima tudi kazalo osebnih in krajevnih imen. Skrbno so izbrane fotografije in faksimili dokumentov, izdelani pa tudi najpomembnejši zemljevidi.

Knjiga govori o prizadevanjih slovenskih rodoljubov in napoveduje njihova velika pričakovanja. V sklopu celotnega dogajanja tistega časa predstavlja eno od področij narodnoosvobodilnega gibanja, ki je bilo doslej precej zapostavljeno — ob primerjavi s poudarjanjem vojaških dogodkov (tudi do pretiranih podrobnosti) in političnih struktur, posebej še podrobnim navajanjem zamisli, dejavnosti in zaslug posameznikov in političnih organov ob istočasnem zanemarjanju obravnave življenja množic in oblik upora in boja za njihov obstoj, preživetje, osvoboditev, enakopravnost, demokracijo. Take enostranosti zgodovine NOB sem se dodobra zavedel, ko me je pred leti neki učenec začudeno vprašal, mar so ljudje tudi med vojno delali. Spoznal sem, kako smo se že takrat oddaljili od resnične podobe tistega časa in kako ta tone v legendarnost tudi pod vplivom enostranosti in naraščajoče ideološke ekskluzivnosti.

Knjiga »Narod si bo pisal sodbo sam« obravnava tisto pomembno obdobje NOB, v katerem so narodnoosvobodilne sile slavile zmago nad enim od okupatorjev in zbirale vse Slovence v boju proti nacističnim zavojevalcem in njihovim sodelavcem. Osvobodilna fronta je kot zmagovito narodnoosvobodilno gibanje pozivala vse za orožje sposobne moške v narodnoosvobodilno vojsko. Odziv je bil tolikšen, da so bile ustanovljene številne nove brigade, tri divizije, dva korpusa in zaledne vojaške oblasti. Na obsežnem osvobojenem ozemlju so ljudje izpolnjevali sklepe odborov OF in upravne komisije. Izvolili so svoje odposlance v kočevski zbor, ta pa je izbral osrednje politično vodstvo OF, slovenski parlament, njegovo predsedstvo kot zarodek vlade ter delegacijo v AVNOJ, ki je svobodno in enakopravno z zastopniki drugih jugoslovanskih narodnih skupnosti potrdila narodno individualnost, pa tudi bratstvo in enakopravnost ter željo po življenju v skupni zvezni demokratični Jugoslaviji. Ljudska vstaja na Primorskem je poleg močne narodnoosvobodilne vojske porajala množično mrežo odborov OF in NOO z osrednjim pokrajinskim vodstvom ter razglasila priključitev k matičnemu narodu in Jugoslaviji. Množični nastopi številnih preprostih ljudi, od katerih so mnogi prvič stopili na politično prizorišče, so dali temu gibanju demokratični, ljudski značaj.

V tako intenzivnem polletnem razvoju je narodnoosvobodilni boj kljub nemški ofenzivi dosegel svoj vrhunec. To Ferenčevu delo, ki zgoščeno povzema vojaška dogajanja, prikaže na ozemlju, ki ga je zapustil italijanski okupator, živo ljudsko ustvarjalnost, ki so jo spodbudile protifašistične organizacije in partizanske enote in ki je še niso omejevali birokratizem in pretirani pravni normativizem ter državne institucije. Pisec nam je v knjigi predstavil prav ta vzpon osvobodilnih sil in njihovih številnih dejavnosti, prilagojenih konkretnim, v posameznih krajih med seboj močno različnim okoliščinam, in zato izvirnim rešitvam, pa vendar hkrati med seboj usklajenim s skupnim hotenjem po svobodi in demokraciji.

Po odhodu italijanskega okupatorja in razbitju belogardističnih in četniških enot ter begu nekaterih od teh k novemu, nemškemu okupatorju so partizani in aktivisti OF pozvali prebivalstvo, naj samoiniciativno, enakopravno, organizirano in prizadevno ureja družbena vprašanja v skladu s skupnimi potrebami vseh demokratičnih rodoljubov. Jasne in vsem ljudem razumljive usmeritve Osvobodilne fronte, skladne s temeljnimi skupnimi interesi, občutek ljudi, da so se osvobodili z lastnim bojem ter si s tem pridobili pravico odločanja, spoznanje, da so pozvani k urejanju skupnih zadev ob upoštevanju posebnih krajevnih razmer, spoštovanje in razvijanje lastne ustvarjalne pobude slehernega svobodoljubnega in demokratično razpoloženega človeka, prizadevno in dokaj uspešno premagovanje težav, pa tudi zaupanje, ki so ga ljudem izkazovali voditelji narodnoosvobodilnega gibanja, je dajalo ljudem občutek moči, družbene pomembnosti in zaupanja vase in v svojo sposobnost. V mnogih ljudeh je zraslo spoznanje, da postajajo sami svoj gospodar, kovač svoje lastne in skupne usode.

Pisec nam z zgodovinskim dogajanjem stvarno predstavi takratno vzdušje na osvobojenem ozemlju. Razlike med življenjem pod fašistično okupacijo in na osvobojenem ozemlju so bile kljub pomanjkanju življenjskih potrebščin v najbolj pasivnih delih Slovenije in kljub ogroženosti osvobojenega ozemlja

tolikšne, da so ljudje občutili globoko spremembo, saj so spet mogli svobodno živeti. Avtor je zapisal, da je s kočevskim zborom o svoji usodi začel odločati slovenski narod sam, čeprav bi mu bilo moč tudi oporekati, češ, da velik del slovenskega prebivalstva, zlasti tistega, ki je živel na nemškem okupacijskem ozemlju, o dogajanjih na osvobojenem ozemlju sploh ni ničesar vedel, še manj pa je mogel odločati o temeljih bodoče ureditve Slovenije in Jugoslavije. Kljub tej točni ugotovitvi pa seveda ni mogoče trditi, da ljudje take demokratične in napredne, na enakopravnosti temelječe ureditve, niso bili pripravljene sprejeti. Sklepi kočevskega zbora in II. zasedanja AVNOJ so bili istovetni s hotenji množic in so določali odnose, kakršni so se že od začetka oborožene vstaje uveljavljali med pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja. Do takih ugotovitev pride pisec v tehtni razpravi, temelječi na kritični presoji in natančni interpretaciji primarnih virov, zlasti tistih, ki so nastali v vsakdanjem življenju in med zadovoljevanjem temeljnih potreb prebivalstva osvobojenih krajev. Analizira medsebojno odvisnost vseh družbenih dejavnikov in iz vzrokov izpeljuje posledice. Pozornost posveča tako uspešnim rešitvam demokratičnih narodnoosvobodilnih sil kot tudi njihovim zadregam in napakam, ki so jim razen objektivnih težav marsikje botrovali premajhna strokovnost in usposobljenost za reševanje družbenih zadev, pa tudi zmotno ocenjevanje nekaterih, da so nemškemu okupatorju že tako pošle moči, da ne bo mogel zasesti ozemlja, ki ga je zapustil italijanski okupator. Taki primeri pa vendar ne morejo zasenčiti dejstva, da sta se mogli sredi vojne vihre na izpostavljenem koščku osvobojenega ozemlja pri upravljanju družbenih zadev tako uspešno prepletati in dopolnjevati hotenje in dejavnost množic in strokovnost pri urejanju posameznih področij družbenega življenja. Prav to pa je bilo mogoče povsod tam, kjer je Osvobodilna fronta s svojo širino zajela vse družbene sloje, ljudi vseh poklicev in stopnje izobrazbe, skratka vse demokratično usmerjene slovenske rodoljube.

Če oblasti ne opredelimo zgolj institucionalno, marveč kot pravico in možnost odločanja o družbenih vprašanjih in medsebojnih odnosih, potem v delu, ki je z naslovom zamejeno v vseslovenski prostor, pogrešamo tiste oblike odločanja slovenskih rodoljubov, ki so se spričo delovanja partizanskih čet in organizacij OF zaradi hotenja po svobodi mogle uveljavljati ponekod tudi na ozemlju pod nemško zasedbo, zlasti pa v krajih, ki jih okupator ni mogel stalno nadzorovati in kjer so ljudje izvajali okupatorjeve ukaze samo v najmanjši možni meri, skrivaj pa so zavzeto v svojem interesu izpolnjevali sklepe Osvobodilne fronte.

Medtem ko tudi v tej Ferenčevi knjigi spoznavamo, da je namesto kraljeve jugoslovanske vojske zrasla nova, narodnoosvobodilna vojska in namesto večstrankarskega sistema enotna Osvobodilna fronta, katere organizacijski ustroj se je marsikje prilagajal predvojni organiziranosti KPS, pa je pri teritorialnih skupnostih kontinuiteta s predvojno upravno ureditvijo izrazitejša. Tako so, npr. na Primorskem po kapitulaciji Italije obnavljali celo občine izpred prve svetovne vojne, ki so obsegale naselja iste fare. Medtem ko je na Dolenjskem in Notranjskem prevzela oblast OF, pa so odbori OF na Primorskem opravljali le politične naloge, oblastne pa Narodnoosvobodilni svet za Primorsko Slovenijo in narodnoosvobodilni odbori.

Avtor kljub navajanju konkretnega zgodovinskega dogajanja besedila ni preobremenil niti z organizacijskimi podrobnostmi niti z naštevanjem drobnih dogodkov. Glavno pozornost je posvetil sklepom in dejavnostim organov oblasti, s čimer je mogel najboljše prikazati njihov značaj in vlogo. Taka konkretnost potrjuje, da je bila med NOB poleg vojaške gospodarska dejavnost še kako pomembna, saj se brez osnovne preskrbe tudi najbolj zvesti narodnjaki in protifašisti ne bi mogli boriti za svoj obstoj, osvoboditev in demokracijo.

Ob osvoboditvi velikega dela Slovenije so se znašli odbori OF pred obsežnimi nalogami. Odbore so okrepili z novimi člani, ustanovili pa so jih tudi v nekaterih krajih, kjer jih še ni bilo. Zaradi vojnih razmer so nekatere naloge prevzeli upravni odseki. Partizani in aktivisti OF so agitirali, naj ljudje v organe oblasti izbirajo tiste, ki so se že izkazali v svojem delovanju za osvoboditev in o katerih sodijo, da bodo še naprej najbolj požrtvovalno delovali za skupnost. Uvedli so temeljit nadzor nad izvajanjem sklepov, in to javno, na sestankih, kjer so odgovorni za posamezne sektorje dela morali poročati o izvajanju sprejetih sklepov, krajanji pa so mogli svoje zastopnike zamenjati, če ti niso delovali v skladu z njihovimi hotenji in sklepi. Seveda najdemo v knjigi tudi podatke o tem, da je o pomembnem vprašanju odločal tudi kak visok funkcionar sam. V najtežjih okoliščinah so delovali terenski odbori, ki so morali neposredno uresničevati sklepe višjih organov in krajanov, zato so jim bili člani višjih organov dolžni pomagati, kar se je tudi dogajalo, saj so tudi člani rajonskih in okrožnih odborov OF večinoma delovali neposredno med ljudmi na terenu, na sedež odbora pa prihajali le izmenjat izkušnje, po smernice in oblikovat navodila za delo. Organi ljudske oblasti so se prilagajali dejanskim potrebam, da je moglo tudi družbeno življenje teči čim bolj normalno. Prizadevali so si obnoviti promet in trgovino; javni lokali so bili odprti kot dotlej. Policijsko uro so določili krajevni organi. Delovne skupine so obnavljale požgane in porušene vasi in urejali delavnice. Za delo v gospodarskih komisijah so izbirali ugledne gospodarje, strokovnjake, organizacijsko podjetje in poslovno sposobne ljudi.

Organi ljudske oblasti so razglasili zasebno lastnino kot temelj blagovno-denarnega gospodarstva. Prevzeli so obveznosti prejšnje uprave, tako izplačila plač železničarjem, nameščencem (uradnikom, učiteljem, duhovnikom, poštarjem), invalidnino invalidom in pokojnine upokojencem. Izplačevali so podpore družinam mobilizirancev, pa tudi zaostale poštno pošiljke. Da bi mogli izpeljati te obveznosti, so določili enoten davek v denarju in blagu (10 % čistega dohodka) ter razpisali narodno posojilo. Za zaščito narodnega gospodarstva in preprečitev špekulacij je IOOF določil popis in blokado blaga, način prodaje in marksimiral cene. V veljavi so ostale lire in denarni boni. Tudi industrijska podjetja so delovala na dotedanji način, le da so jih varnostni organi zavarovali, cene surovin in izdelkov, pa tudi plače pa so zamrznili. Zanimivo je, da so imele tovarne tudi še po dobrih dveh letih vojne dokajšnje zaloge surovin za nekaj mesecev, pa tudi za več kot pol leta vnaprej. Pri oskrbi z industrijskim blagom je imela prednost narodnoosvobodilna vojska, nekaj pa ga je dobilo tudi najbolj potrebno civilno prebivalstvo. Tovarnarji so se obvezali, da bodo vzdrževali družine tistih svojih delavcev, ki so odšli v partizansko vojsko. V vojnem času,

ko je šlo zgolj za preživetje in osvoboditev, nihče ni smel povečevati svojega premoženja z izkoriščanjem dela drugih.

Da bi zbrali blago, potrebno za najnujnejšo preskrbo, so organi oblasti pozivali prebivalstvo, naj jim izroči lastnino bivše italijanske vojske. Popisali so živino in poljske pridelke in glede na zaloge določili obroke živil. Gozdne uprave so meščane oskrbovale s kurjavo. Najtežje je bilo oskrbovanje s prehrano, saj je moralo gospodarsko pasivno osvobojeno ozemlje poleg domačinov oskrbovati še številne begunce in partizanske enote, bilo pa je odrezano od plodnejših in bogatejših krajev Slovenije, ki jih je obvladoval okupator. Medtem ko so oblastni organi skušali preprečiti trgovanje z okupiranim ozemljem, pa so podpirali trgovanje z osvobojenim ozemljem Hrvaške, od koder so nabavljali zlasti sol.

Brez prispevkov prebivalstva ni bilo mogoče preskrbovati vojske niti z najbolj potrebnimi živili in drugimi potrebščinami. Razlastitveni odbori so upravljali razlaščeno plemiško zemljo in zemljo izseljenih Kočvarjev; razdeljevali so jo zainteresiranim obdelovalcem.

Odsek za ljudsko vzgojo in prosveto je za izobraževanje otrok in njihovo narodno vzgojo organiziral skoraj 200 osnovnih šol, strokovne šole in dve gimnaziji. Namesto italijanščine so poučevali ruščino in angleščino. V veljavi je ostala predvojna šolska zakonodaja, delovati pa so začeli roditeljski sveti. Poučevali so učitelji, ki so ostali tudi pod okupacijo zvesti svojemu narodu in demokratičnem načelom. Verouk so poučevali duhovniki, ki se niso pregrešili zoper narodnoosvobodilno gibanje.

Odsek za promet je organiziral sistem kurirskih postaj; ponekod so tudi ljudi vozili s konjsko vprego, kamioni in avtobusi, pa tudi z dvema vlakoma. Obnovili so poštni promet. Civilisti so smeli potovati zunaj svojega rajona samo s propustnicami.

Zanimivo je določilo o brezplačnem zdravljenju prebivalstva. Na osvobojenem ozemlju sta delovali civilni bolnišnici v Kanižarici in Ribnici, pa tudi lekarne.

Nemška ofenziva je začasno preprečila delovanje gospodarske komisije in omejila delovanje upravne komisije. Rupnikova pokrajinska uprava si je prizadevala vzpostaviti oblast na ozemlju, ki so ga začasno zasedle nemške čete, vendar so župani in občinske uprave na podeželju in v Beli krajini že po nekaj dneh izgubili oblast. Nato je obnovljena ljudska oblast delovala v omejenem obsegu s kombiniranjem legalnega in ilegalnega delovanja. Tudi upravna komisija je delovala še nekaj časa, vendar v zmanjšanem obsegu. Odbori OF so kot politični organi ostali najvišji predstavniki civilne oblasti.

Natančneje so določili naloge gospodarskih komisij, ki so ugotavljale gospodarske razmere, preskrbovale narodnoosvobodilno vojsko in pomagale civilnemu prebivalstvu, skrbele za pravično nalaganje davčnih bremen, obvezne oddaje, za nabavo in odkup blaga, za prevoz, obdelavo razlaščene zemlje, uporabo gozdov in za industrijsko ter obrtno proizvodnjo.

Izjemno pozornost posveča knjiga Narod si bo pisal sodbo sam oblikovanju in delovanju organov ljudske oblasti na Primorskem. Čeprav so bile tamkajšnje razmere in družbene potrebe podobne okoliščinam in potrebam na osvobojenem ozemlju Dolenjske in so zaradi notnih političnih usmeritev veljala glede značaja organov oblasti in njihovi dejavnosti enotna načela,

pa so zlasti v organizacijskem ustroju nastale velike razlike. Medtem ko je na Dolenjskem in Notranjskem prevzela Osvobodilna fronta poleg političnih tudi oblastne naloge, pa so na Primorskem politične in oblastne naloge ločili, pa tudi območja temeljnih političnih organizacij (rajonov) in se niso prekrivala z območji občinskih NOO.

Posebnost je predvsem vzpostavitev Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo, ki je bil več kot en mesec edini skupni politični in oblastni organ (katerega delovanje pa se je preveč omejilo na Vipavsko dolino).

Da bi bila organiziranost na Primorskem izenačena z organiziranostjo na Notranjskem in Dolenjskem, je bil 17. oktobra 1943 obnovljen Pokrajinski odbor OF za Primorsko.

Po vrnitvi slovenske delegacije z II. zasedanja AVNOJ v Jajcu je Boris Kidrič kritiziral delitev na NOO in OF ter poudarjal, da je OF politično gibanje in oblast hkrati. Prevladalo je stališče, da ima OF na osvobojenem ozemlju prevladujoč značaj oblasti, na okupiranem pa značaj politične organizacije (str. 282). Iz vodstva so predlagali zlitje NOO z odbori OF; s tem naj bi dosegli, da ne bi odločali odbori sami, marveč vaški in občinski zbori, kar bi omogočilo iniciativo množic. Težave so nastale, ker se niso skladale rajoni in občine, ki so povezovalе vasi iste fare. Po zlitju 13. 1. 1944 je imel IOOF iste funkcije kot septembra 1943.

Posebnost na Primorskem je bil tudi razpis volitev občinskih NOO, ki naj bi jih pripravili odbori OF kot politični organi narodnoosvobodilnega gibanja, izvolili pa občinski zbori. Prav zato najdemo na strani 229 oceno: »Tako pestre podobe organizacije ljudske oblasti na terenu, kot je bila v Slovenskem primorju od septembra 1943 do januarja 1944, ni bilo niti prej niti pozneje.« Poleg 8 okrožnih, 49 rajonskih in nekaj stotin terenskih in krajevnih odborov OF so (razen v krajih, kjer so bile močne sovražnikove postojanke) delovali tudi občinski NOO in vaški pododbori, izvoljeni na zborih ljudi z javnim glasovanjem od oktobra do konca leta 1943. Občinski odbori NOO so bili zamišljeni kot izvršilni organ ljudske oblasti, to je izvrševalci sklepov ljudstva, zbranega na občinskem zboru, ki lahko posameznega člana ali ves NOO vsak čas zamenja. Krajan NOO so imeli tudi politične naloge, saj so krepili spoznanje ljudi, da si sami krojijo svojo usodo in so sami odgovorni za to, če si spoznavamo že iz njihovega organizacijskega ustroja; imeli so referate za vojsko, za gospodarstvo, za prosveto in za finance, za pomoč žrtvam vojne. V narodnostno mešanih krajih so bili dvojezični napisi, v italijanskih samo italijanski.

Tudi na Primorskem je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja razglasilo, da sta zajamčeni zasebna lastnina in svoboda vere, objavljena so bila stališča do obrambe slovenskega naroda in do vojnih sodišč, določene so bile najvišje cene blaga in temeljna določila o davkih. Tudi tu je bila zaplenjena posest italijanske države, italijanskih družb in narodnih izdajalcev, zemljo pa so obdelovalcem delili na javnih zborih. Uradnikom so ukinili plače in jim dajali podpore. Ponekod, npr. v Cerknem, so odpravili plačevanje stanarin. Koloni so prenehali oddajati določen del pridelkov lastnikom zemljišč. Decembra 1943 so uvedli obvezno oddajo glede na posest in število družinskih članov. Januarja 1944 so ustanovili roditeljske svete, v katerih so bili tudi zastopniki mladinske

organizacije. Ker je primanjkovalo slovenskih učiteljev, so ponekod poučevali tudi dijaki, duhovniki in slovenska dekleta. Vzgoja je potekala v duhu svobode, bratstva in enakopravnosti (str. 244).

Tudi na Primorskem je nemški okupator po svoji ofenzivi začel postavljati slovenske župane in ustanavljati slovenske šole, ki pa naj bi širile nacistične zamisli, priznanje in izvajanje teh institucij in njihove usmerjenosti pa je vezal na preskrbo prebivalstva. Nekateri slovenski župani, ki jih je postavil okupator, so hoteli, da bi bili hkrati organi okupatorjeve uprave in narodno-osvobodilnega gibanja. Tako toleriranje je Narodnoosvobodilni svet odločno zavračal in objavil bojkot vsega, kar je ponujal okupator.

Ferenčeva 2. knjiga Ljudska oblast na Slovenskem posveča posebno pozornost odposlancev slovenskega naroda v Kočevju in II. zasedanju AVNOJ. Sprejete usmeritve in sklepi ter njihovo uresničevanje opredeljujejo značaj NOB. Temeljni družbenoekonomski odnos izraža tudi Titova in Ribarjeva izjava iz februarja 1943: »... Zato se v tej revoluciji ne razlaščajo veleposestniki na splošno kot razred fevdalcev, zlasti pa ne veleposestniki, ki so po narodnosti sestaven del za svobodo borečih se narodov Jugoslavije...« (str. 252).

Ferenčeva razprava na več mestih ugotavlja, da je šlo med NOB predvsem za narodno osvoboditev in enakopravnost, da pa se ne sme povrniti staro, nedemokratično, kar je napadalcem olajšalo hitro zasedbo Jugoslavije in privedlo jugoslovanske narode v najtežji položaj. AVNOJ je odrekel kralju in begunski vladi pravico zastopati Jugoslavijo doma in v svetu. Pri tem je po Ferenčevi oceni našel oporo ne le doma, marveč tudi v vsem demokratičnem svetu, tudi zunaj SZ, čeprav so zavezniki obdržali stik z begunsko vlado. Pomembno je bilo stališče, da bo ljudstvo samo odločalo o bodoči ureditvi, saj je bilo pričakovati, da bo sprejelo odločitve v skladu s svojimi skupnimi interesi.

Tone Ferenc opredeljuje, da se je jugoslovanska federacija razvijala na terenu že pred II. zasedanjem AVNOJ. Delegate v enodomni AVNOJ kot najvišji NOO so izvolili pokrajinski protifašistični sveti.

Še vedno bo za marsikoga zanimiv podatek o tem, da so II. zasedanje AVNOJ najprej pripravljali v Otočcu v Liki, kar pa so opustili, ker je za priprave zvedel okupator, pa pojasnilo, da je namesto imena začasna *vlada* Edvard Kardelj po francoskem vzoru predlagal ime Nacionalni *komite* osvoboditve Jugoslavije, da bi ga zahodni zavezniki lažje sprejeli in mednarodno priznali, podatek o tem, da je prišlo do zamisli o ustanovitvi posebne federalne enote Bosne in Hercegovine šele tik pred II. zasedanjem AVNOJ, pa tudi o tem, da je na tem zasedanju med 19 govorniki nastopilo kar 6 slovenskih, ki so govorili v slovenskem jeziku, kar dokazuje popolno spoštovanje narodne individualnosti in enakopravnosti.

Širino narodnoosvobodilnega gibanja po svoje izpričuje tudi v knjigi navedeno dejstvo, da je bilo v 63-članskem predsedstvu AVNOJ 28 uglednih funkcionarjev KPJ, vsi drugi pa predvsem predvojni pripadniki meščanskih strank, kulturni in javni delavci, partizani in oficirji, aktivisti narodno-osvobodilnega gibanja, strokovnjaki in duhovniki. V 17-članskem NKOJ je bilo le 5 uglednih funkcionarjev KPJ, med štirimi Slovenci pa je bil komunist samo Edvard Kardelj.

V tem kratkem poročilu seveda ni bilo mogoče naštetih vseh tistih področij NOB, ki se jih avtor loteva. Opozoriti je bilo mogoče predvsem na nekatere probleme, ki posegajo v današnji čas in odgovarjajo na nekatera vprašanja, ki tudi danes burijo duhove in spodbujajo polemike zlasti glede vloge KPS in OF med narodnoosvobodilno vojno, glede značaja NOB, državljanske vojne in revolucije, demokratičnosti ali diktature, idejnega pluralizma ali ideološke ekskluzivnosti, nasilja vodstva nad pripadniki narodnoosvobodilnega gibanja ali dopuščanja in negovanja lastne pobude rodoljubov. Knjiga argumentirano, z navajanjem konkretnih zgodovinskih dejstev, zavrača tiste enostranosti in pomenovitve, ki vidijo v NOB na Slovenskem slepo kopiranje stalinističnih metod, ne vidijo pa naše lastne poti in prizadevanj za ohranitev in osvoboditev slovenskega naroda, za njegovo mesto med enakopravnimi narodi sveta in za demokratično ureditev v korist vseh resničnih slovenskih rodoljubov, to je velike večine Slovencev.

To delo tudi dokazuje, da do zgodovinske resnice o preteklosti ne bomo prišli s posplošenim politiziranjem, ki temelji na takšni ali drugačni ideološki apriornosti, marveč samo na podlagi skrbnega preučevanja razmer, načrtov in zlasti ravnanj, ki jih moremo ugotavljati po dokumentih, ki so nastali v konfliktu med silami takratne družbe v vsakdanjem življenju ob reševanju življenjskih potreb slovenskega življa v enem od najtežjih obdobjev boja za njegov obstoj ter demokratično družbeno presnovo.

Ivan Križnar

Borivoj Lah-Boris: *Artilerija 9. korpusa*, založba Partizanska knjiga, Knjižnica NOV in POS 49, Ljubljana 1985, 349 str.

Po monografiji Prva artilerijska slovenska brigada (Ljubljana 1975) smo dobili izpod peresa istega avtorja še oris bojne poti artilerijskih enot na operativnem območju IX. korpusa, s čimer je v glavnem zaokrožena slika tega rodu slovenske partizanske vojske. Osebnе izkušnje (načelnik štaba in komandant Prve artilerijske brigade) in vojaška izobrazba (polkovnik JLA, službovanje v artilerijskih enotah in šolah) so avtorju omogočili, da se je razvil v pisca, ki mu ne gre le za rekonstrukcijo bojev in organizacijskih oblik artilerijskih enot, temveč tudi za strokovno-teoretično presojo vloge in učinka topništva v nekonvencionalnem, partizanskem bojevanju.

Nastanek topništva in posebnih topniških enot narodnoosvobodilne vojske je bil pogojen s posedovanjem potrebnega osnovnega orožja, torej topov. Tako se je zgodovina topništva na Primorskem in delu Gorenjske, bodočem operativnem območju IX. korpusa, lahko začela po kapitulaciji Italije septembra 1943, ko so partizanske enote zaplenile okoli 30 topov italijanske vojske (od približno 40—50 dosegljivih). Ti topovi pa so bili za partizansko bojevanje, razen nekaj protitankovskih in gorskih topov, neustrezni, saj so bili pretežki in okorni. Strelivo zanje je bilo na razpolago v dveh velikih in več manjših skladiščih, ko pa je prodirajoča nemška vojska obe veliki skladišči kmalu zasegla, je ostalo na razpolago le nekaj sto granat. Večino zaplenjenih topov in havbic je partizanska vojska izgubila v bojih na goriški fronti in v nemški jesenski ofenzivi,